

Ο OCTAVE MERLIER (1897 - 1976) ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΣΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Με τὸν θάνατο τοῦ Γάλλου ὁμότιμου καθηγητῆ Octave Merlier (24. 7. 1976) ἡ νεοελληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη ἔχασε ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀξιο-
λογώτερους ἐκπροσώπους της καὶ ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἓναν ἀπὸ
τοὺς δοκιμότερους μεταφραστές της. Διότι ὁ Merlier προώθησε σημαντι-
κὰ στὴν πατρίδα του τὴν καλλιέργεια ἰῶν νεοελληνικῶν φιλολογικῶν
σπουδῶν, ἐνῶ μὲ τις μεταφράσεις ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν ἔργων ποὺ φι-
λοτέχνησε στὴ μητρικὴ του γλῶσσα καὶ μὲ τὰ ἀξιόλογα μελετήματά του
ἔκαμε γνωστὰ πολλὰ κείμενα τῆς λογοτεχνίας μας στὴ χώρα του καὶ γε-
νικότερα στὸ γαλλόφωνο ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ ἀποσαφηνίσε μὲ ἐνδια-
φέρουσες παρατηρήσεις πολλὰ ἐπιμέρους ζητήματα τῆς νεοελληνικῆς φι-
λολογίας.

*
* *

Ὁ Ὀκτάβιος Merlier γεννήθηκε στὸ Roubaix τῆς Γαλλίας τὸ 1897.
Παράλληλα μὲ τὴν γαλλικὴ καὶ τὴν λατινικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, τὰ
νεοελληνικὰ γράμματα ἄρχισε νὰ τὰ σπουδάζῃ στὴν Σορβόννη ἀπὸ τὸ ἔ-
τος 1919, ὅταν τὴν ἔδρα τῆς νεοελληνικῆς γλῶσσας καὶ φιλολογίας κα-
τεῖχε ὡς ἐντεταλμένος καθηγητῆς ἓνας ἄλλος ὀνομαστός νεοελληνιστῆς
καὶ φιλέλληνας, ὁ Hubert Pernot (1870 - 1946), ποὺ συνέχιζε τὴν παράδο-
ση τοῦ θεμελιωτῆ τῶν νεοελληνικῶν φιλολογικῶν σπουδῶν στὴν Γαλλία
Émile Legrand (1841 - 1901). Στὸ φιλολογικὸ περιβάλλον τοῦ Pernot¹, ὁ
Merlier γνώρισε τὴν Ἑλληνίδα βοηθὸ τοῦ δασκάλου του Μέλπω Λογοθέ-

1. Γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε καὶ ἐκτενὲς εἰδικὸ ἄρθρο (Octave Merlier, Ὁ δάσκαλός μου, «Νέα Ἑστία», ἔτος ΚΑ' - 1947, τόμ. 42, τεύχ. 491 [Ἀφιέρωμα στὸν Hubert Pernot], Ἀθῆναι, Χριστούγεννα 1947, σσ. 2 - 14).

τη, πού άργότερα έγινε γυναίκα του και συνέβαλε άποφασιστικά στην έξοικειώσή του με τη νεοελληνική πραγματικότητα (πνευματική και κοινωνική ζωή).

Μετά από ολίγοχρονη θητεία (1923 - 1924) σέ Λύκειο της Χάβρης, ό Merlier τó 1925 έρχεται στην 'Αθήνα, για νά διδάξει στο Γαλλικό 'Ινστιτούτο, ως διάδοχος του Louis Roussel (1881 - 1971)¹. Τό Γαλλικό 'Ινστιτούτο δέν ήταν τότε ανεξάρτητο ίδρυμα, αλλά υπαγόταν στην Γαλλική 'Αρχαιολογική Σχολή. Κάτω από την φωτισμένη διεύθυνση του Merlier τó 'Ινστιτούτο γρήγορα άρχίζει νά άκτινοβολή. Τά τμήματά του πολλαπλασιάζονται και οί μαθητές του πληθαίνουν. "Ωσπου τó έτος 1939 τó ίδρυμα ανεξαρτητοποιείται από την Γαλλική 'Αρχαιολογική Σχολή και έτσι, σιγά-σιγά, άρχίζει νά διαδραματίζει ιδιαίτερα ευεργετικό ρόλο στην σύγχρονη ελληνική πνευματική κίνηση και ζωή. Με την βοήθεια της γυναίκας του, στην 'Αθήνα ό Merlier ήρθε σέ έπαφή με πρόσωπα και πράγματα και γνώρισε δημιουργούς και έργα, όρισμένα από τά όποια θά τον άπασχολήσουν ως τις παραμονές του θανάτου του.

Με την έκρηξη του Β' Παγκ. Πολέμου ό Merlier επιστρατεύεται στην 'Ελλάδα και μετά την κάμψη και υποδούλωση της χώρας του (Μάιος του 1940) συνδέεται με την αντίστασιακή οργάνωση του στρατηγού De Gaulle, την όποία αντιπροσωπεύει στην χώρα μας κατά τά πρώτα χρόνια της γερμανικής κατοχής. Τό 1941 συλλαμβάνεται από την Γκεστάπο, αλλά σύντομα τόν αφήνουν ελεύθερο. Με διαταγή όμως του Γάλλου ναυάρχου Fr. Darlan μεταφέρεται στο Βισύ, για νά έξορισθί μέσα στον ίδιο χρόνο στο Aurillac της κεντρικής Γαλλίας, όπου, παράλληλα με την αντίστασιακή δράση του, συνεχίζει τις μελέτες του πάνω σέ προσφιλή του νεοελληνικά φιλολογικά θέματα (βλ. παρακάτω).

Στην 'Αθήνα ό Γάλλος πατριώτης και φιλέλληνας επέστρεψε τó 1945, για νά αναλάβη την διεύθυνση του Γαλλικού 'Ινστιτούτου. Την θέση αυτή διατηρεί ως τó 1961, ενώ τά δέκα τελευταία χρόνια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας τά περνάει στην πατρίδα του, διδάσκοντας νεοελληνική γλώσσα και φιλολογία ως καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Aix-en-Provence. Μετά την συνταξιοδότησή του (1972) και ως τόν θάνατό του έζησε με την γυναίκα του στην 'Αθήνα, όπου δραστηριοποιήθηκε με ιδιαίτερη ένταση προς κάθε φιλολογική κατεύθυνση (έρευνητική, μεταφραστική, έκδοτική).

1. Με την ευκαιρία του θανάτου του (17. 3. 1971) έγραψε γι' αυτόν στο «Βήμα» της 18. 4. 1971, σ. 4: Octave Merlier, Λουί Ρουσσέλ: 'Ο ρηξικέλευθος λάτρης της ελληνικής γλώσσας (= "Études Néo - Helléniques", τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 7 - 11: Louis Roussel (1881 - 1971) : στίς σσ. 11 - 13: Notice Bio - Bibliographique, από την κόρη του Madeleine Roussel).

*
* *

Πολλοί είναι οί κύκλοι τῶν ἐλληνικῶν φιλολογικῶν θεμάτων πού ἐλκύουν ἀπό τὴν ἀρχὴ τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Merlier καὶ στοὺς ὁποίους ἀφιερώνει τὶς ἐρευνητικὲς καὶ μεταφραστικὲς δυνάμεις του. Ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐπανησιακὴ λογοτεχνία (ιδίως ὁ Σολωμὸς καὶ τὰ ἔργα του, ὁ Βαλαωρίτης), οἱ νεώτεροι εκπρόσωποι τῶν γραμμάτων μας (Παλαμᾶς, Σικελιανός, Παπαδιαμάντης, Καζαντζάκης), οἱ σύγχρονοι ποιητὲς καὶ πεζογράφοι (λ.χ. τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Σεφέρη καὶ τὰ διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη), συγκεντρώνουν τὶς προτιμήσεις του καὶ γίνονται ἀντικείμενο μακροχρόνιων καὶ πολλαπλῶν φροντίδων του.

Ἡ ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς τοῦ Merlier στὰ νεοελληνικὰ γράμματα, πού ἐπιχειρεῖται παρακάτω, γίνεται ὄχι κατὰ τὴν ἀξιολογικὴ προτεραιότητα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, μὲ τὸ ἔργο τῶν ὁποίων ἀσχολήθηκε ὁ Γάλλος φιλόλογος, ἀλλὰ κατὰ τὴν χρονολογικὴ σειρὰ πού ἐμφανίσθηκαν οἱ ἐργασίες του. Ἡ δομὴ δηλαδὴ τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι θεματικὴ - χρονολογικὴ. Καὶ ἡ προτίμηση εἶναι νομίζω αἰτιολογημένη: ἔχουμε κάθε φορὰ συγκεντρωμένους τὶς δραστηριότητες τοῦ Merlier στὸ εἰδικὸ θέμα καὶ αὐτὸ ἀποσαφηνίζει καλύτερα τὴν συμβολὴ του.

Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν φιλολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Merlier πού ἀκολουθεῖ παραλείπονται ὀρισμένα πρωτότυπα ἔργα του (ὅπως λ.χ. τά: *Athènes moderne*, Paris, "Les Belles Lettres", 1930. - *La Grèce de 1934*, πού δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ "Revue de Paris", τεύχος 15. 7. 1934), ἐπειδὴ νομίζω ὅτι δὲν ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

*
* *

Οἱ πρῶτοι καρποὶ ἀπὸ τὶς μεταφραστικὲς καὶ ἐρευνητικὲς προσπάθειες τοῦ Merlier πάνω στὰ νεοελληνικὰ κείμενα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸ ἔτος 1930, πέντε δηλαδὴ χρόνια μετὰ τὴν ἀφιξὴ του στὴν Ἑλλάδα.

1. Πρῶτα - πρῶτα μεταφράζει ποιήματα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ (1859 - 1943), τὸν ὁποῖο ὁ Merlier γνώριζε προσωπικά. "Ἐτσι, στὸ παρισινὸ περιοδικὸ "Revue de l' Enseignement Français hors de France" (τεύχ. Δεκ. - Ἰαν. 1930, σσ. 1 - 4) δημοσιεύει μεταφράσεις τοῦ ποιήματος "Ἀνατολή" ["Orient"] (ἀπὸ τὴν συλλογὴ *Οἱ καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσας*, 1912), τῶν ἀριθμῶν 7, 8, 22 καὶ 39 ἀπὸ τὴν συλλογὴ *Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι* (1897), καὶ σχετικὸ μὲ τὰ ποιήματα αὐτὰ σημείωμα¹. Τὸν ἴδιο χρόνον δημοσιεύεται

1. Γιὰ τὶς μεταφράσεις αὐτὲς βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, Βιβλιογραφία Κ. Παλαμᾶ, «Νέα

στο περιοδικό του Καΐρου "Semaine Égyptienne" (τεύχος τῆς 15. 4. 1930) μετάφρασή του τῶν ἀριθμῶν 3, 9, 10 καὶ 23 ἀπὸ τὴν ἴδια ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Παλαμᾶ [*Iambes et Anapestes*]¹.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ σημειῶνῶ ὅτι ὁ Merlier μετέφρασε ἀργότερα καὶ ἄλλα ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ. Ἐχομε λ.χ. μιὰ μετάφραση τῶν ἀριθμῶν 1, 4 καὶ 9 ἀπὸ τοὺς *Ἰάμβους καὶ Ἀναπαιστούς*, δημοσιευμένη στὸ περιοδικό «Ἑλληνίς» (ἔτος 16, τεύχ. Ἀπριλίου 1936, σ. 82)², καὶ μία ἄλλη τοῦ ποιήματος «Ἡ Ξενητεμένη» ["Ἰ. L' Exilée"] (ἀπὸ τὴν συλλογὴ *Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου*, 1892), ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικό "Les Balkans" (τεύχος Σεπτεμβρίου 1936, σσ. 65 - 69) καὶ ξανατυπώθηκε τὸν ἐπόμενο χρόνο στὸ περιοδικό "Ἰ. L' Hellenisme Contemporain" (χρόνος 2, τεύχ. Μαρτίου 1937, σσ. 361 - 365)³.

2. Συνεχίζοντας τὴν γόνιμη παράδοση τῶν μεγάλων Γάλλων νεοελληνιστῶν, ὁ Merlier ἐνδιαφέρθηκε (ὅπως, ἄλλωστε, καὶ οἱ σύγχρονοί του André Mirambel (1900 - 1970), μαθητὴς τοῦ Γιάννη Ψυχάρη, καὶ Roger Millieux) γιὰ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ μελέτησε ὀρισμένα προβλήματα τῆς. Κατὰ τὴν περίοδο λ.χ. ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ (1930 κέ.) δημοσιεύει στὸ περιοδικό "Bulletin de Correspondance Hellénique" (ἔτος 55, 1931, I, 207 - 228) τὴ μελέτη "Le remplacement du datif par le génitif en grec moderne" (Ἡ ἀντικατάσταση τῆς δοτικῆς ἀπὸ τὴν γενικὴ στὴ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα).

Ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἀπασχολεῖ τὸν Merlier ὥς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν διάδοση καὶ ἐμπέδωσή της καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τὸν ὀδηγεῖ στὸ νὰ μεταφράσῃ στὰ γαλλικὰ (μαζὶ μὲ τὸν Fernand Duisit)⁴ τὴ *Μικρὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ* τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1883 - 1959). Ἡ μετάφραση αὐτὴ, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1975 ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη⁵, κυκλοφόρησε ἀρχικὰ (1966) σὲ πο-

¹ Ἑστία», τόμ. 34, τεύχ. 397 [Ἀφιέρωμα στὸν Παλαμᾶ], Ἀθῆναι, Χριστοῦγεννα 1943 (= αὐτοτελὴς ἐκδόση: Γ. Κ. Κατσίμπαλη, Βιβλιογραφία Κωστῆ Παλαμᾶ. Ἑκδόσεις καὶ δημοσιεύματα. Ἑλληνικὴ Ἑκδοτικὴ Ἑταιρεία Α. Ε., Ἀθῆνα 1943), ἀριθ. 3312 καὶ Μ. Β. Σακελλαρίου, Octave Merlier, «Νέα Ἑστία», τόμ. 100 (1976), σ. 1090.

1. Γιὰ τὴ μετάφραση τῶν παραπάνω ποιημάτων ἀπὸ τοὺς *Ἰάμβους καὶ Ἀναπαιστούς* βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, δ. π., ἀντίστοιχα, ἀριθ. 3314.

2. Βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, δ. π., ἀντίστοιχα, ἀριθ. 3337.

3. Βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, δ. π., ἀντίστοιχα, ἀριθ. 3340. Τὴν ἴδια μετάφραση ἐξέδωκε καὶ αὐτοτελῶς: C. Palamas *L' Exilée*. Traduit du grec par Octave Merlier. Éditions "Flammarion", Athènes 1936 (βλ. Ἑλένης Πολίτου - Μαρμαρινοῦ, Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς καὶ ὁ γαλλικὸς παρνασσισμός. (Συγκριτικὴ φιλολογικὴ μελέτη), Ἀθῆναι 1976, σ. 402, σημ. 1).

4. Γιὰ τὸν Fernand Duisit (1895 - 1968) βλ. τὴ νεκρολογία τοῦ Merlier στὸ περιοδικό "Revue des Études Néo - Helléniques", τόμ. I (1968), σ. 3.

5. Manolis A. Triandaphyllidis *Petite Grammaire du Grec Moderne*. Traduit par Fer-

λυγραφημένη έκδοση.

Οί σχετικές μελέτες του Γάλλου νεοελληνιστή σὲ πρωιμότερα ἑλληνικά κείμενα (λ.χ. ὀρισμένα ἄρθρα του ποὺ δημοσιεύθηκαν σὲ διάφορα ἐπιστημονικά περιοδικὰ κατὰ τὰ ἔτη 1930, 1933 καὶ 1934 γιὰ τὴν γλῶσσα τοῦ κατὰ 'Ιωάννην Εὐαγγελίου¹, τοῦ ὁποίου τὸ 1942 ὁ ἐξόριστος Merlier κυκλοφόρησε στὸ Aurillac γαλλικὴ μετάφραση: *Le Quartième Evangile*)², μαρτυροῦν τὴν γενικότερη φιλολογικὴ του συγκρότηση καὶ τὴν ἐξοικείωσή του μὲ εὐρύτερα κεφάλαια τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας.

3. Στὴν προσπάθεια τοῦ Γάλλου νεοελληνιστῆ νὰ τοποθετήσῃ στὴν ὀρθὴ ἐπιστημονικὴ του βάση τὸ πρόβλημα τῆς μελέτης τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ 'Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη (1851 - 1911) καὶ νὰ γνωρίσῃ στὸ γαλλόφωνο ἀναγνωστικὸ κοινὸ τὴν ἀφηγηματικὴ πεζογραφία τοῦ μεγάλου διηγηματογράφου, ἐντάσσονται οἱ παρακάτω ἐρευνητικὲς καὶ μεταφραστικὲς ἐργασίες του.

'Αρχικά συγκεντρώνει πληροφορίες, δίνει διαλέξεις στὸ ἐξωτερικόν³, καὶ ἐκδίδει τὴν ἀλληλογραφία του, μὲ πρόλογο καὶ πλούσιο φιλολογικὸ ὑπομνηματισμὸ (185 γράμματα τοῦ Παπαδιαμάντη —ποὺ ἀπευθύνονται στὸν πατέρα του, στὴ μητέρα του, στὶς ἀδελφές του καὶ στὸν Γιάννη Βλαχογιάννη— καὶ πρὸς τὸν Παπαδιαμάντη, τῆς περιόδου 1871 - 1910, καί, σὲ ἐπίμετρο, ἀλληλογραφία τοῦ πατέρα του)⁴. Τὸν ἴδιο χρόνον (1934), ἄλλωστε, ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις "Les Belles Lettres", κυκλοφόρησε μία πρώτη ἐπιμελημένη συλλογὴ του ἀπὸ ἑπτὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη σὲ γαλλικὴ μετάφραση⁵. Τὶς σελίδες 7 - 11 τοῦ βιβλίου καλύπτει μιὰ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγὴ τοῦ Merlier γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη

nand Duisit et Octave Merlier. Θεσσαλονίκη 1975 (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ἰνστιτοῦτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

1. Πρβλ. καὶ τὴ μελέτη: Octave Merlier, *Langue et exégèse néo - testamentaire. La péripore de la femme adultère*, «'Αφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη», Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 553 - 561.

2. Βλ. σχετικὰ Μ. Β. Σακελλαρίου, ὁ. π., σ. 1090.

3. Βλ. Γ. Κ. Κατσιμπαλή, 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Πρῶτες κρίσεις καὶ πληροφορίες. Βιβλιογραφία, Τυπογραφεῖο «'Εστία», Ἀθήνα 1934, ἀριθ. 501.

4. Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα. Μὲ πρόλογο καὶ σημειώσεις Octave Merlier. Βιβλιοπωλεῖον Ἰωάννου Ν. Σιδέρη, ἐν Ἀθήναις 1934 (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, 68): βλ. Γ. Κ. Κατσιμπαλή, Συμπλήρωμα Βιβλιογραφίας Α. Παπαδιαμάντη, Τυπογραφεῖο «'Εστία», Ἀθήνα 1938, ἀριθ. 12. Στὸν ἀριθμὸ 67 τῆς βιβλιογραφίας αὐτῆς ἀναγραφὴ τῶν βιβλιοκρισιῶν γιὰ τὸν Πρόλογο τοῦ Merlier.

5. *Skiathos, île grecque. Nouvelles par A. Papadiamandis, traduites du grec et préfacées par Octave Merlier. Société d'édition "Les Belles Lettres", Paris 1934 (Collection de l'Institut Néo - Hellénique de l'Université de Paris): βλ. Γ. Κ. Κατσιμπαλή, ὁ. π., ἀριθ. 16 καὶ Γ. Βαλέτα, Παπαδιαμάντης. Ἡ ζωὴ - Τὸ ἔργο - Ἡ ἐποχὴ του. Φιλολογικὴ μελέτη βραβευ-*

(“Alexandre Papadiamandis. Sa vie et son oeuvre”)¹. 'Ακολουθούν οί μεταφράσεις τῶν διηγημάτων: «'Η Φόνισσα», «'Ονειρο στοῦ κύμα», «'Εξοχική Λαμπρή», «'Η νοσταλγός», «'Η τελευταία βαπτιστική», «'Ο γάμος τοῦ Καραχμέτη», «'Η Φαρμακολύτριά».

'Οκτώ ἄλλα διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη («'Ολόγυρα στή λίμνη», «Τά ρόδινα ἀκρογιάλια», «'Ερωτας στά χιόνια», «Ρεμβασμός τοῦ Δεκαπενταύγουστου», «'Υπό τήν βασιλικήν δρῦν», «'Η Γλυκοφιλοῦσα», «Γουτοῦ Γουπατοῦ», «'Ο Καλούμπας»), μεταφρασμένα στά γαλλικά ἀπό τὸν Merlier, μὲ σύντομο πρόλογο καὶ ἐκτενέστερη εἰσαγωγή, ἐκδόθηκαν στήν Ἀθήνα τὸ 1965². Χαρακτηριστικὸ τῆς ἐκδοσης αὐτῆς εἶναι ὅτι ὁ Γάλλος μεταφραστὴς σὲ κάθε διήγημα προτάσσει σχετικὸ κατατοπιστικὸ σημεῖωμα, γιὰ τὴν ἐπαρκέστερη ἐνημέρωση τοῦ ξένου ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ³.

Μὲ τὰ παραπάνω αὐτοτελῆ ἔργα⁴, καὶ παράλληλα μὲ τὶς βιβλιογραφικὲς ἐργασίες ποὺ ἀφιέρωσαν στὸν ἴδιο συγγραφέα οἱ Γ. Κ. Κατσίμπαλης, Γ. Βαλέτας καὶ Γ. Ι. Φουσάρας⁵, ὁ Merlier ἐνίσχυσε ἀποτελεσματικὰ τὶς ἐρευνες γύρω ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ πολλὲς ἐρμηνευτικὲς ἐργασίες ποὺ ἀκολούθησαν⁶.

4. 'Απὸ τὸ 1944 ὁ Merlier ἐγκαινιάζει στὸ Augillac μιὰ σειρὰ ἐργασιῶν τοῦ ἀφιερωμένων στὸ ἔργο τοῦ Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ (1884 - 1951). 'Εκεῖ μεταφράζει τὰ Ἀκριτικά. (1941 - 1942), ποὺ εἶχαν κυκλοφορήσει στήν Ἀθήνα τὸ 1942 σὲ 100 ἀντίτυπα γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ ποιητῆ καὶ μὲ ξυλογραφίες τοῦ Σπύρου Βασιλείου⁷. 'Η μετάφραση τοῦ Merlier κυκλοφό-

μένη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Μυτιλήνη 1940, σ. 276 (= Τὰ Ἄπαντα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη. Ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, τόμ. 6, ἐκδ. οἶκος Βίβλος, [Ἀθήνα] 1955, σ. 369).

1. Στὸν ἀριθμὸ 66 τῆς παραπάνω Βιβλιογραφίας τοῦ Γ. Κ. Κατσίμπαλη ἀναγραφῇ τὸν βιβλιοκρισιῶν γιὰ τὴν Εἰσαγωγή τοῦ Merlier.

2. Alex. Papadiamandis Nouvelles. Traduites du grec et présentées par Octave Merlier. Athènes 1965.

3. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκδοση αὐτὴ βλ. στήν βιβλιοκρισίαν τῆς Βικτωρίας Χασιώτη («Ἑλληνικά», τόμ. 21 (1968), σσ. 479 - 480).

4. 'Ο Merlier ἀφιέρωσε στὸν Παπαδιαμάντη καὶ ἄλλες μικρότερες συμβολές (βλ. λ.χ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, ὁ. π., ἀριθ. 68 καὶ “Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique” 1969, ἀριθ. 0318) ἢ ἔκρινε ἐργασίες ἄλλων γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη (βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, ὁ. π., ἀριθ. 65).

5. Βλ. Π. Δ. Μαστροδημήτρη, Εἰσαγωγή στὴ νεοελληνικὴ φιλολογία. Δεύτερη ἐκδοση. Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1976, σσ. 187 - 188.

6. Γιὰ τὴν προσφορά τοῦ Merlier στήν ἐρευνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη βλ. Γ. Βαλέτα, ὁ. π., σσ. 276 καὶ 369, 310 - 311 καὶ 12, ἀντίστοιχα, καὶ passim (ἰδίως σ. 410 τοῦ τόμου 6 τῶν Ἀπάντων τοῦ Παπαδιαμάντη).

7. Βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, Βιβλιογραφία Α. Σικελιανοῦ, Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία Α. Ε., Ἀθήνα 1946 (= Ἑταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν: Σικελιανὸς 1884 - 1951. Βίος, ἔργα, ἀνθολογία, κριτικὲς, εἰκόνες, βιβλιογραφία. Σύνθεση - Ἐπιμέλεια Γεράσιμος Γρηγόρης. Ἀθῆναι 1971, σ. 198), ἀριθ. 13.

ρησε τὸ 1944¹ σὲ περιορισμένον ἀριθμὸ ἀντιτύπων, ποὺ μοιράστηκαν δωρεὰν (ἡ λογοκρισία τοῦ Βισὺ εἶχε ἀπαγορεύσει τὴν διάθεσή τους ἀπὸ τὰ βιβλιοπωλεῖα). Ἐνα ἀπὸ τὰ λιγοστὰ αὐτὰ ἀντίτυπα ἔλαβε ὁ Γάλλος ποιητῆς Paul Éluard (1895 - 1952) καὶ ἔγραψε τότε γράμμα στὸν Σικελιανό. Στὴν δημοσίευση τῆς γαλλικῆς μετάφρασής του, ὁ Merlier παρακινήθηκε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνάγνωσή της δημιούργησε αἰσθήματα ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκίνησης στοὺς Γάλλους ἀγωνιστὲς ποὺ τὴν ἄκουσαν². Τὴν ἴδια μετάφραση ἀνατύπωσε ὁ Merlier τὸ 1946 —μετὰ δηλαδὴ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀθήνα—, μὲ τὶς ξυλογραφίες τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὴν πρώτη ἑλληνικὴ «χειρόγραφη ἔκδοση» καὶ μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς σύντομης εἰσαγωγῆς³, καὶ πάλι τὸ 1960, μαζὶ μὲ τὴ μετάφραση τῆς τραγωδίας τοῦ Σικελιανοῦ *Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ*⁴ (γράφτηκε τὸ 1947 καὶ ἐκδόθηκε τὸ 1950 στὸν δεύτερο τόμο τῆς «Θυμέλης», τὸν ὁποῖο προλογίζει ἐπίσης ὁ Merlier⁵). Τέλος, λίγα χρόνια ἀργότερα, ὁ Γάλλος νεοελληνιστῆς ἐξέδωσε μετάφραση τῆς τραγωδίας τοῦ Σικελιανοῦ *Σίβυλλα* (γράφτηκε τὸ 1940 καὶ πρωτοδημοσιεύθηκε στὸν τόμο 35 (1944) τῆς «Νέας Ἑστίας», σὲ συνέχειες), μὲ σύντομο σημεῖωμα γιὰ τὸν ποιητῆ

1. A. Sikélianos *Serment sur le Styx*. (1941 - 1942). Cinq poèmes grecs traduits et présentés par Octave Merlier. Aurillac, Poirier - Bottreau Éditeur, 1944. Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτῇ, στὴν ὁποία προτάσσονται ἑκτενὴ προλεγόμενα τοῦ μεταφραστῆ (σσ. 7 - 29) βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, δ. π. (= τόμος Ἑταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν, σ. 200), ἀριθ. 43.

2. Οἱ παραπάνω πληροφορίες γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Merlier κλπ. ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Μ. Β. Σακελλαρίου, δ. π., σ. 1090.

3. *Le Serment sur le Styx*. Cinq poèmes de Sikélianos (1941 - 1942). Bois de Spyro Vassiliou. Traduction d' Octave Merlier. Icaros, [Athènes] 1946 (Collection de l' Institut Français d' Athènes, 3). Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτὴ βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, Βιβλιογραφία Σικελιανοῦ. (Συμπλήρωμα), «Νέα Ἑστία», τόμ. 52, τευχ. 611 [Ἀφιέρωμα στὸν Ἀγγελὸ Σικελιανό], Ἀθῆναι, Χριστογέννα 1952, σ. 219 (= αὐτοτελὴς ἔκδοση: Τυπογραφεῖο Σεργιάδη, Ἀθήνα 1952, σ. 4, = τόμος Ἑταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν, σ. 242), ἀριθ. 1374.

4. Sikélianos *Poèmes Akritiques * La mort de Digénis*. Tragédie. Adaptation française par Octave Merlier. Bois de Spyro Vassiliou. Athènes 1960. Ἐπαναλαμβάνονται, δηλαδὴ, καὶ στὴν ἔκδοση αὐτὴ οἱ ξυλογραφίες τοῦ Βασιλείου (καί, φυσικὰ, τὰ ἑκτενὴ προλεγόμενα τῶν προηγούμενων ἐκδόσεων: τοῦ 1944 καὶ τοῦ 1946). Σχετικὰ μὲ τὴν δευτέρη μετάφραση τοῦ παραπάνω βιβλίου, ἀναφέρω ἐδῶ ὅτι ἀποσπάσματα τοῦ ἴδιου ἔργου τοῦ Σικελιανοῦ (τῆς τραγωδίας *Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ*), σὲ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Ο. Merlier, δημοσιεύθηκαν στὸ Ἀφιέρωμα «Ἀγγελὸς Σικελιανός» τῆς «Νέας Ἑστίας» (βλ. προηγούμενη ὑποσημείωση), σσ. 202 - 205.

5. Βλ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη, δ. π., σσ. 218 (= 3, = 241), ἀντίστοιχα, ἀριθ. 1372. Ἄς σημειωθῇ ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τόμοι τῆς «Θυμέλης» (ὅπου συμπεριλήφθηκαν τὰ θεατρικὰ ἔργα τοῦ Σικελιανοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τραγωδίαν *Ὁ Χριστὸς στὴ Ρώμη*, 1946) ἐκδόθηκαν στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου (Collection de l' Institut Français d' Athènes) μὲ τὴν φροντίδα τοῦ Merlier (βλ. Θεοδώρου Ξύδη, Ἀγγελὸς Σικελιανός. Ἰκαρος, [Ἀθήνα 1973], σ. 16. Γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Ξύδη, ἐξάλλου, βλ. Octave Merlier, *En lisant l' "Anghélos Sikélianos" de Théodore Xydis, "Études Néo - Helléniques"*, τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 41 - 47).

καὶ ἀνάλυση τοῦ δράματος¹.

Προκειμένου γιὰ τὶς παραπάνω μεταφράσεις παρατηρῶ ὅτι —ὅπως συνέβη, ἄλλωστε, καὶ μὲ τὶς μεταφράσεις τῶν διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, ὅπου ὁ ξένος μεταφραστὴς ἔπρεπε νὰ μεταφέρῃ στὴν γλῶσσα τοῦ τὴν ἐκφραστικὴ γοητεία τῶν κειμένων ποὺ μετέφραζε— ὁ Merlier, γνωρίζοντας στὴν ἐντέλεια τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν δομὴ της, μπόρεσε νὰ ἀποδώσῃ στὰ γαλλικὰ τὶς ἀποχρώσεις (ἄλλοτε πληθωρικὲς καὶ ἄλλοτε μυστικὲς ἢ κρυπτικὲς) τοῦ λυρικοῦ λόγου τοῦ Σικελιανοῦ.

Παράλληλα μὲ τὶς γαλλικὲς μεταφράσεις ἔργων τοῦ Σικελιανοῦ, μὲ τὶς ὁποῖες συνετέλεσε ἰδιαίτερα στὴν διάδοση ἑνὸς δυσπρόσιτου ἔργου στὸ ξένο ἀναγνωστικὸ κοινό, ὁ Merlier ἐνδιαφέρθηκε ἐξίσου καὶ γιὰ τὴν δημοσίευση τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Σικελιανοῦ (γράμματα τοῦ Σικελιανοῦ καὶ πρὸς τὸν Σικελιανό), ὥστε νὰ γίνουν περισσότερο γνωστὲς οἱ σχέσεις τοῦ "Ἑλληνα ποιητῆ μὲ τοὺς ξένους ἀλληλογράφους του καὶ νὰ διευκρινισθοῦν ὁρισμένες πτυχὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του. "Ἐτσι στὸ περιοδικὸ "Études Néo - Helléniques" (ὁ τόμος I (1968) κυκλοφόρησε ὡς "Revue des Études Néo - Helléniques") δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Merlier καὶ ἀπὸ συνεργάτες του γράμματα —τοῦ "Ἀγγελοῦ Σικελιανοῦ, τῆς πρώτης γυναίκας τοῦ Εὐᾶς Palmer - Σικελιανοῦ (1874 - 1952) καὶ διαφόρων ἄλλων προσώπων— τῆς περιόδου 1916 - 1951², ἐνῷ ἔμεινε δυστυχῶς ἡμιτελὴς ἡ ἐργασία: Sikélianos: Correspondance avec Gabriel Boissy. Présentation par O. Merlier. Τὴν ἐργασία αὐτὴ εἶχε ἀναγγεῖλει ὁ Merlier στὸν τελευταῖο τόμο (V, 1974 - 1975) τοῦ παραπάνω περιοδικοῦ, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ποὺ ἐτοίμαζε καὶ ποὺ θὰ συμπεριλαμβάνονταν στὴν γνωστὴ σειρά: "Connaissance de la Grèce. Collection créée en 1961", τῆς ὁποίας διευθυντὴς ἦταν ὁ ἴδιος.

Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σικελιανοῦ (1951) ὁ Merlier πραγματοποίησε στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο μιὰ μικρὴ «Ἐκθεση Σικελιανοῦ», ὅπου συγκεντρώθηκαν ὁρισμένα προσωπικὰ ἀντικείμενα, ἐκδόσεις ἔργων, εἰκόνες, φωτογραφίες κλπ. ἐνθύμια τοῦ "Ἑλληνα ποιητῆ.

5. Τὸ 1951 ὁ Merlier ἐκδίδει μετάφραση τῆς Ἀσκητικῆς (*Salvatores Dei*) τοῦ Νίκου Καζαντζάκη (1883 - 1957): *Ascèse - Salvatores Dei*. Tra-

1. Sikélianos Sibylla. Tragédie. Présentée et interprétée par Octave Merlier ("Études Néo - Helléniques", τόμ. II (1969 - 1970), σσ. 169 - 255).

2. Hélène Papanicolaou, Éva Sikélianos d'après son autobiographie. Analyse de ses lettres à Anghélos Sikélianos de 1935 à 1951, "Revue des Études Néo - Helléniques", τόμ. I (1968), σσ. 263 - 311. —Gisèle le Crocq, Lettres d'Éva et d'A. Sikélianos à Philéas Lebesgue, "Études Néo - Helléniques", τόμ. II (1969 - 1970), σσ. 37 - 65. —Octave Merlier, La correspondance Édouard Schuré - Sikélianos, αὐτόθι, σσ. 69 - 112. —Τοῦ ἴδιου, Trois lettres d'Éva Palmer à Sikélianos, αὐτόθι, σσ. 115 - 119.

duit et présenté par Octave Merlier. Athènes 1951 (Collection de l' Institut Français d' Athènes). Τὸ σημαντικό αὐτὸ ἔργο ὁ Γάλλος νεοελληνιστὴς προλόγισε μὲ ἓνα ἀξιόλογο κείμενο. Ἐκτοτε ὁ πρόλογος τοῦ Merlier, μεταφρασμένος στὰ ἑλληνικά, γνώρισε πολλές ἀναδημοσιεύσεις¹.

6. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν 75 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη (1824 - 1879), τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο τῶν Ἀθηνῶν ὀργάνωσε μία «Ἐκθεση Βαλαωρίτη», τῆς ὁποίας ὁ Merlier, ὡς διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος, τὸ 1956 ἐξέδωσε τὸν «Κατάλογο», σὲ γαλλικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλῶσσα (Institut Français d' Athènes: *Exposition Valaoritis*. Athènes 1956). Τὸν ἴδιο χρόνο καὶ μὲ τὴν ἴδια εὐκαιρία ὁ Γάλλος φιλέλληνας δημοσίευσε, σὲ αὐτοτελὴ ἔκδοση πάλι τοῦ Ἰνστιτούτου, 15 ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ μεγάλου Ἑπτανήσιου πατριώτη καὶ ποιητῆ, γραμμένα σὲ γαλλικὴ γλῶσσα (Octave Merlier, *Quinze lettres françaises de Valaoritis*, Athènes 1956)². Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς ἀνήκουν χρονικὰ στὴν περίοδο 1848 - 1878. Τρία ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ Βαλαωρίτη (τὰ ὑπ' ἀριθ. 13, 14 καὶ 15) ἀπευθύνονται στὸν Γάλλο ἑλληνιστὴ Marquis de Queux de Saint - Hilaire (1837 - 1889), ὁ ὁποῖος προλόγισε τὰ *Poèmes patriotiques* τοῦ Βαλαωρίτη, ποὺ ἐκδόθηκαν τὸ 1883 στὸ Παρίσι (σὲ μετάφραση Jean Blancard).

7. Τὸ ἔτος 1957, ποὺ ἔκλεινε τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ (1798 - 1857), καθιερώθηκε ὡς ἔτος πανηγυρισμοῦ καὶ ἔλαβε τὴν ὀνομασία: «ἔτος Σολωμοῦ». Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ, ἐνισχυμένην καὶ ἀπὸ τὴν πρόσφορη ἀπόσταση ποὺ δημιουργοῦσε μία ὁλόκληρη ἑκατονταετία, τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ ἦταν φυσικὸ νὰ προκαλέσῃ καινούριες ἀποτιμήσεις καὶ ἡ σολωμικὴ βιβλιογραφία νὰ ἐμπλουτισθῇ μὲ ἕναν σημαντικό ἀριθμὸ νέων δημοσιευμάτων. Τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο τῶν Ἀθηνῶν, συμμετέχοντας στὸν τότε πανηγυρισμὸ, ὀργάνωσε τὴν περί-

1. Βλ. Peter Bien, Nikos Kazantzakis. A check list of primary and secondary works supplementing the Katsimbalis bibliography, περίοδ. «Μαντατοφόρος» (Birmingham), τευχ. 5 (Νοέμβριος 1974), σ. (40), ἀριθ. 282 (πρβλ. καὶ σ. (16), ἀριθ. 61, ὅπου γιὰ τὸν μεταφρασμένο ἑλληνικὰ πρόλογο τοῦ Merlier στὴν ἔκδοση τῆς Ἀσκητικῆς τοῦ 1955 ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Σύμπαν»). Ἰδιαίτερα σημειῶνω ἐδῶ τὶς ἀναδημοσιεύσεις τοῦ προλόγου τοῦ Merlier στὴ «Νέα Ἑστία»: τόμ. 52 (1952), σσ. 1337 - 1345 (σὲ μετάφραση Ἀνδρέα Ἀνδρεοπούλου). — Ἔτος ΛΓ' - 1959, τόμ. 66, τευχ. 779 [Ἀφιέρωμα στὸν Καζαντζάκη], Ἀθῆναι, 25. 12. 1959, σσ. 96 - 105 (σὲ μετάφραση Γιώργου Πράτσικα). — Ἔτος ΜΕ' - 1971, τόμ. 90, τευχ. 1067 [Ἀφιέρωμα «Ὁ Καζαντζάκης ὅπως τὸν εἶδαν οἱ ξένοι»], Ἀθῆναι, Χριστούγεννα 1971, σσ. 124 - 134 (ἀναδημοσίευση τῆς μετάφρασης τοῦ Γ. Πράτσικα).

2. Γιὰ τὶς παραπάνω ἐργασίες τοῦ Merlier βλ. τὸν τόμο τῆς Ἑταιρείας Λευκαδικῶν Μελετῶν: Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ὁ ἀρματολὸς τῆς λύρας, 1824 - 1879. Βίος, ἔργα, ἀνθολογία, κριτικὴ, εἰκόνες, βιβλιογραφία. Σύνθεση - ἐπιμέλεια Γεράσιμος Γρηγόρης. Ἀθήνα 1975, σ. 158.

φημη «'Εκθεση Σολωμού», στην οποία συμπεριέλαβε χειρόγραφα έργων του ποιητή και πίνακες σχετικούς με τὸν γεωγραφικὸ ὥρο τῶν Ἑπτανήσων καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ζακύνθου, τὸ οἰκογενειακὸ καὶ τὸ σύγχρονο πνευματικὸ περιβάλλον τοῦ Σολωμοῦ (προσωπογραφίες Ἑλλήνων καὶ ξένων φίλων του), ἐνθῦμια ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς τύχες τῆς Ἑπτανήσου (ἀπὸ τὶς διάφορες ξένες κατοχές), εἰκόνες ποὺ σχετίζονται με πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται μέσα στὰ ἔργα του, ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Σολωμοῦ καὶ δημοσιεύματα σχετικὰ με τὰ ἔργα αὐτά, εἰκόνες ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὰ ποιήματά του κ.ἄ.π. Τῆς πολὺτιμης αὐτῆς ἐκθεσης — ἡ ὁποία, ὅπως καὶ ἡ ἀντίστοιχὴ τῆς γιὰ τὸν Βαλαωρίτη, προωθήθηκε καὶ σὲ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις — ὁ Merlier δημοσίευσε τὸν κατάλογο: *Exposition du centenaire de Solomos*, Athènes 1957 (Institut Français d' Athènes).

Ἐξάλλου, στὴν ἐμπνευση τοῦ ἴδιου τοῦ Merlier ὀφείλεται καὶ ἡ ἔκδοσις: *Solomos Éloge de Foscolo et autres textes*, traduits de l' italien par Joseph Peretti et présentés par Octave Merlier. Athènes 1957 (Collection de l' Institut Français d' Athènes, 104)¹, ὅπου δημοσιεύονται ὀρισμένα ἰταλικά πεζὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ, μεταφρασμένα στὰ γαλλικά ἀπὸ τὸν ὑφηγητὴ Peretti, με κατατοπιστικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ Merlier γιὰ τὸ ἔργο γενικότερα τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἰδίως γιὰ τὰ κείμενα ποὺ περιλαμβάνει ὁ τόμος².

Ἀλλὰ ὁ θαυμασμὸς τοῦ Γάλλου νεοελληνιστῆ γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ δὲν σταματᾷ στὰ παραπάνω ἔργα. Ἀν δηλαδὴ στὴν πραγματοποίησιν τῆς "Exposition Solomos" καὶ στὴν ἔκδοσιν τοῦ "Elogio di Ugo Foscolo" [1827] («'Εγκώμιο γιὰ τὸν Οὐγο Φόσκολο») ὑπῆρξε ὁ ἐμπνευστὴς, ὀρισμένες ἄλλες ἐργασίες του (κάποιες ἀπὸ αὐτὲς δημοσιεύθηκαν ἤδη, ἄλλες πρόκειται νὰ ἐμφανισθοῦν σύντομα καὶ μερικὲς βρέθηκαν στὰ κατάλοιπά του ἄρτιες ἢ μισοτελειωμένες) δεῖχνουν πόσο βαθιὰ μελετοῦσε ὁ Merlier τὸ σολωμικὸ ἔργο. Ἔτσι, τὸ 1965 στὸ Γ' Πανιόνιο Συνέδριο, καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν ἀπὸ τὸν Λίνο Πολίτη τῶν *Αὐτογράφων Ἑργων* τοῦ Σολωμοῦ (τόμ. Α' - Β', Θεσσαλονίκη 1964), ἔκαμε μιὰν ἀνακοίνωσιν με ὑποδειγματικὲς ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις πάνω σὲ χειρόγραφες σημειώσεις καὶ στοχασμοὺς τοῦ Σολωμοῦ³.

Ἐνα ἄλλο ἔργο τοῦ Σολωμοῦ ποὺ προκάλεσε τὴν προσοχὴ τοῦ Merlier καὶ τὸν ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ἦταν τὸ δυνατό σατιρικὸ πεζογράφημα *Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυνθος*. Ἀπὸ ἄμεση ἐπικοινωνία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πληροφορίες τρίτων, μαθαίναμε ὅτι ὁ Γάλλος με-

1. Τὸ ἴδιο ἔργο ξαναδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὶς Éditions Filelfo, Tolentino 1966.

2. Περισσότερα γιὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτὴ βλ. στὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ Λίνου Πολίτη («Ἑλληνικά», τόμ. 16 (1958 - 1959), σσ. 423 - 425).

3. Βλ. Octave Merlier, Σημειώσεις καὶ στοχασμοὶ τοῦ Σολωμοῦ, «Πρακτικὰ Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου» [23 - 29 Σεπτεμβρίου 1965], τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1969, σσ. 113 - 118.

λετητής σὲ προσεχῇ ἐργασία του θὰ ἀποδείκνυε ὅτι Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυθος εἶναι ἔργο ὁλοκληρωμένο (καὶ ὄχι ἀποσπασματικό), ὅτι εἶχε καταλήξει στὸ ἐντυπωσιακὸ συμπέρασμα πὼς ὑπάρχει λογικὸς εἰρμός πού συνδέει τὰ γνωστὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου μὲ τὰ μεταγενέστερα σημειώματα τοῦ ποιητῆ καὶ ὅτι σύντομα θὰ ἔδινε νέα κριτικὴ ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου μὲ ἐνσωματωμένα τὰ σημειώματα στὸ βασικὸ κείμενο τῆς *Γυναίκας τῆς Ζάκυθος*. Ἡ συσχέτιση καὶ ἡ ἐνοποίηση τοῦ κειμένου καὶ τῶν σημειωμάτων θὰ ἀποτελοῦσε τὴν μεγάλῃ ἐκδοτικῇ πρωτοτυπία τοῦ Merlier. Ἡ ἐκδοτικὴ διαδικασία προχωροῦσε κανονικά, ὅταν ὁ θάνατος βρῆκε τὸν Merlier στὶς 24. 7. 1976. Λίγες μέρες ἀργότερα, καὶ μὲ τὴν φροντίδα τοῦ παλαιοῦ συνεργάτη καὶ φίλου του κ. Νεοκλῆ Κουτούζη, ἐκτέθηκαν στὶς προθήκες τῶν βιβρινῶν τοῦ ἰσογείου τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου (ὅπου συνήθως γίνονται οἱ διάφορες ἐκθέσεις ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς κλπ.) ἀντίτυπα τῶν ἔργων τοῦ Γάλλου νεοελληνιστῆ. Ἀνάμεσά τους καὶ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια λίγων σελίδων τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Merlier στὴν ἀναμενόμενη ἐκδοσὴ τῆς *Γυναίκας τῆς Ζάκυθος* μαζί μὲ τὸ ἐσώφυλλο, ὅπου ἀναγράφονταν τὰ ἐξῆς: *Solomos La Vision Prophétique du Moine Dionysios ou La Femme de Zante*. Anastylose de l' œuvre - Introduction - Traduction - Commentaires par Octave Merlier. Société d' Édition Les Belles Lettres, Paris 1976 [sic] (Collection Connaissance de la Grèce. Directeur: Octave Merlier). Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ κ. Κουτούζη καὶ τῆς ἐπίσης συνεργάτιδας τοῦ Merlier δας Ἑλένης Παπανικολάου, ὁ ἀείμνηστος Γάλλος μελετητὴς τοῦ Σολωμοῦ εἶχε κατορθώσει νὰ ὁλοκληρώσῃ τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ἀναμένεται ἡ κυκλοφόρησή του, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος εἶχε προγραμματίσει γιὰ τὸ 1976. Ἐλειψαν ὅμως οἱ δικές του ἄμεσες φροντίδες καὶ φυσικὰ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἔργου καθυστέρει.

Τέλος, συνδυάζοντας τὰ ἐκδοτικὰ σχέδια πού ὁ Merlier εἶχε ἀναγγεῖλει στοὺς τελευταίους τόμους τοῦ περιοδικοῦ του "Études Néo - Helléniques" (γιὰ τὴν σειρὰ "Connaissance de la Grèce", πού ὁ ἴδιος ἱδρυσε τὸ 1961) μὲ ὅσα στοιχεῖα μᾶς ἔδωσε ἡ δα Παπανικολάου, ἡ ὁποία τακτοποιεῖ τώρα τὰ κατάλοιπα τοῦ Merlier, γνωρίζουμε ὅτι πρόκειται νὰ ἐκδοθοῦν καὶ τὰ ἔργα: *Solomos Lettres*. Traduites et présentées par Octave Merlier [100 γράμματα]. — *Solomos: L' homme. L' œuvre*. Par O. Merlier [σὲ χειρόγραφο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἴσως λείπει τὸ τελευταῖο μέρος. Καὶ στὴν κατάστασιν ὅπως πού βρίσκεται ἀποτελεῖ μιὰν ὁλοκληρωμένην ἐργασίαν]. — Ὁ Merlier εἶχε ἐπίσης ἐτοιμάσει καὶ ἓνα *Λεύκωμα* μὲ φωτογραφίες ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ (μαζί μὲ τὶς λεζάντες τους, χωρὶς ὅμως κανένα ἄλλο συνοδευτικὸ κείμενο)¹.

1. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὴν δα Ἑλένη Παπανικολάου καὶ τὸν κ. Νεοκλῆ Κουτούζη γιὰ τὶς πολύτιμες πληροφορίες πού μοῦ ἔδωσαν γιὰ τὸ ἄρθρο μου αὐτό.

8. 'Αλλά τὸν Merlier ἐνδιαφέρουν ἐξίσου καὶ τὸν συγκινοῦν τὰ σύγχρονα ἑλληνικὰ κείμενα. 'Ετσι, τὸ 1970 κυκλοφορεῖ τὴν γαλλικὴ μετάφραση τῆς νουβέλας τοῦ Κωστή Μπασιτᾶ (1901 - 1973) «Καπετὰν 'Αγγελῆς»: *Captain' Anghélis*. Traduit du grec par Octave Merlier. Éd. Ekdotiki d' Athènes, Athènes 1970.

9. Τὸν ἐπόμενο χρόνο (1971) ἐκδίδεται στὸ Παρίσι ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Nagel γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου *Ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων* [1938] (*La philosophie sociale des Grecs anciens*), ποὺ ἐκπονήθηκε ἀπὸ τὸν Merlier μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Fernand Duisit¹, ἐνῶ στὶς "Études Néo - Helléniques" (τόμ. IV, 1973, σσ. 5 - 44) δημοσιεύεται τὸ ἑλληνικὸ κείμενο καὶ ἡ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ ποιήματος (= τῆς μικρῆς ποιητικῆς συλλογῆς) *Ἔλεγος* (1971), ποὺ ἀφιέρωσε ἡ Ἰωάννα Τσάτσου στὸν ἀδελφὸ τῆς Γιώργου Σεφέρη. 'Αλλὰ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Σεφέρη (1900 - 1971) μελέτησε ὁ Γάλλος νεοελληνιστής. Στὸ μεγάλο τεῦχος ποὺ ἀφιέρωσε τὸ περιοδικὸ «Νέα Ἑστία» στὸν ποιητὴ τῆς *Στροφῆς*, ὁ Merlier συνεργάσθηκε μὲ ἕνα ἐκτενὲς καὶ περιεκτικὸ ἄρθρο, ὅπου ἐξετάζεται σφαιρικὰ τὸ ἔργο τοῦ "Ἑλληνα ποιητῆ στὴν σχέση του μὲ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση"². Τέλος, ἐντελῶς πρόσφατα κυκλοφόρησε στὸ Παρίσι (ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις "Les Belles Lettres" καὶ στὴν σειρὰ "Collection Connaissance de la Grèce"), σὲ γαλλικὴ μετάφραση τοῦ Merlier, καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Κ. Τσάτσου *Διάλογοι σὲ Μοναστήρι* (Οἱ ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Ἀθήνα 1974): *Dialogues au Monastère* (1976)³.

10. Τὸ ἔργο ὅμως μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Merlier θὰ βοηθήσῃ ιδιαίτερα στὴν προβολὴ καὶ τὴν διάδοση τῆς σύγχρονης ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας στὸν ξένο κόσμο, εἶναι μία ἀξιόλογη «'Ανθολογία ἑλληνικοῦ διηγήματος»: *Nouvelles Grecques*. Vingt - neuf récits de vingt - trois auteurs grecs contemporains. Choix, introduction et notices biographiques d' Octave Merlier. Éditions Klincksieck, Paris 1972 (σχήμα 8ο, σσ. 320). Πρόκειται γιὰ 29

1. Τὰ κεφάλαια III, IV καὶ V τοῦ βιβλίου, σὲ γαλλικὴ μετάφραση F. Duisit, πρωτοδημοσιεύθηκαν στὸ περιοδικὸ "Revue des Études Néo - Helléniques", τόμ. I (1968), σσ. 131 - 182.

2. Octave Merlier, 'Ο Γιώργος Σεφέρης καὶ ὁ 'Ελληνισμός, (Μετάφρ. Ξεν. Ι. Καρακαλὸς), «Νέα Ἑστία», ἔτος ΜΕΤ' - 1972, τόμ. 92, τεῦχ. 1087, Ἀθῆναι 15 Ὀκτωβρίου 1972, σσ. 1407 - 1419. Τὸ ἄρθρο αὐτό, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ὁμιλία τοῦ Merlier στοὺς ἀκροατὲς τοῦ τοῦ Aix - en - Provence καὶ τῆς Marseille (μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀπονομῆς τοῦ βραβείου Νόμπελ στὸν Σεφέρη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1963), πρωτοδημοσιεύθηκε γαλλικὰ (Octave Merlier, George Seféris et l' Hellénisme, "Études Néo - Helléniques", τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 19 - 40).

3. Γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ δημοσιεύθηκε εὐνοϊκὴ κριτικὴ ἀπὸ τὸν Γάλλο ἀκαδημαϊκὸ Jean Guittton, στὸ γνωστὸ περιοδικὸ "Revue des Deux Mondes", τεῦχος Ἀπριλίου 1977, σσ. 10 - 14.

διηγήματα 23 'Ελλήνων συγγραφέων τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνα ('Ιακώβου Πολυλά, 'Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Κωστή Παλαμά, 'Ιωάννου Κονδυλάκη, 'Αγγελοῦ Σημηριώτη, Κώστα Χατζόπουλου, Νίκου Καζαντζάκη, Στράτη Μυριβίλη, Γ. 'Αθανασιάδη - Νόβα, Τατιάνας Σταύρου, 'Ελλης 'Αλεξίου, 'Ηλία Βενέζη, 'Ανδρέα Καρκαβίτσα, 'Αργύρη 'Εφταλιώτη, Γεωργίου Δροσίνη, Κωνσταντίνου Θεοτόκη, Ζαχαρία Παπαντωνίου, Γαλάτειας Καζαντζάκη, Γιώργου Θεοτοκά, Θανάση Πετσάλη - Διομήδη, 'Ιουλίας 'Ιατρίδη, Πέτρου Γλέζου καὶ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου). Οἱ μεταφράσεις τῶν ἐλληνικῶν κειμένων ἔγιναν ἀπὸ 17 δόκιμους Γάλλους μεταφραστές, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Merlier, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὴν μετάφραση τῆς «Σταχομαζώχτρας» τοῦ Παπαδιαμάντη. "Ὅπως ἐξηγεῖ καὶ ὁ τίτλος τῆς «'Ανθολογίας», τὴν ἐκλογή τῶν διηγημάτων τῆς παραπάνω συλλογῆς ἔκαμε ὁ ἴδιος ὁ Merlier, ἀπὸ τὸν ὁποῖον γράφτηκαν ἐπίσης ἡ εἰσαγωγή καὶ οἱ βιογραφικὲς σημειώσεις γιὰ τοὺς ἀνθολογούμενους.

11. Λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Merlier, ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις "Les Belles Lettres" τοῦ Παρισιοῦ κυκλοφόρησε στὰ γαλλικὰ ἓνας κομψὸς τόμος 232 σελίδων μὲ 17 διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη: *Péiros Charis Avant l' aube et autres récits*. Nouvelles traduites par Octave Merlier. Société d' Édition Les Belles Lettres, Paris 1976 (Collection Connaissance de la Grèce)¹. 'Ο τόμος συγκεντρώνει τὰ διηγήματα: «Παλικαριοῦ χορός», «Φῶτα στὸ πέλαγος», «Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή», «Στὸ σκοτάδι καὶ στὸν ἔρωτα», «'Η τελευταία νύχτα τῆς γῆς», «Μὲ τὸ δάχτυλο στὴ σκανδάλη», «'Όταν οἱ ἄγιοι κατεβαίνουν στὴ γῆ», «'Ο κατάσκοπος», «Οἱ πράσινοι καὶ οἱ κόκκινοι», «'Ενας φαρμακοποιὸς ἢ μιὰ ἐγγραφή», «Πρῶτος θάνατος», «Μόνοι ἀνάμεσα σ' εὐτυχεῖς», «Δρόμος 100 μέτρων», «Γύρω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά», «'Η ἐρημιὰ ποὺ ἔγινε πολιτεία», «Τὰ ἄσπρα κεριά» καὶ «Τριάντα ἐννέα κι ὀχτώ», ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα κείμενα τῆς ἀφηγηματικῆς μας πεζογραφίας.

Τὸ παραπάνω βιβλίο ἀποτελεῖ τὴν συνέχεια καὶ τὸ συμπλήρωμα τῶν *Nouvelles Grecques* καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γάλλος μεταφραστής: "Les 'Nouvelles Grecques', c' était la Grèce dans l' espace et le temps. Les 'Nou-

1. Γιὰ τὴν μεταφραστικὴ αὐτὴ ἐργασία τοῦ Merlier καὶ γιὰ τὰ 17 διηγήματα τοῦ Πέτρου Χάρη δημοσιεύθηκε πρόσφατα εὐμενὴς κριτικὴ στὸ φιλολογικὸ παράρτημα "Le Monde des Livres" τῆς παρισινῆς ἡμεριίδας "Le Monde" (6. 5. 1977, σ. 24): τὸ κείμενο τῆς κριτικῆς φέρει τὴν ὑπογραφὴ D. A. (βλ. «Νέα 'Εστία», τόμ. 101 (1977), σ. 818, ὅπου καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ κειμένου τῆς "Le Monde"). Εὐνοικὲς ἐπίσης κρίσεις γιὰ τὸ ἴδιο βιβλίο δημοσιεύθηκαν καὶ στὰ "Nouvelles Littéraires" τοῦ Παρισιοῦ (στὸ φύλλο τῆς 16 - 23 'Ιουνίου 1977), τὶς ὁποῖες ὑπογράφει ὁ Dimitris T. Analis (πρβλ. «Νέα 'Εστία», τόμ. 102 (1977), σ. 958).

velles' de Pétrous Charis c' est l' universel humain dans l' espace et le temps grecs" (σ. 14)¹. 'Η μετάφραση τῶν διηγημάτων συνοδεύεται ἀπὸ δύο κατατοπιστικούς προλόγους. 'Ο πρῶτος πρόλογος (σσ. 7 - 10) εἶναι ἓνα βιο - βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα γιὰ τὸν συγγραφέα τῆς *Μεγάλης νύχτας*², ἐνῶ ὁ δευτέρος (σσ. 11 - 14) ἀποτελεῖ μιὰ γενικότερη ἀποτίμηση τοῦ διηγηματογραφικοῦ ἔργου τοῦ Πέτρου Χάρη³.

*
* * *

'Αλλὰ ἡ προσφορὰ τοῦ Octave Merlier στὰ νεοελληνικὰ γράμματα δὲν περιορίζεται στὶς παραπάνω μόνο ἐργασίες, ὅπου ὁ Γάλλος φιλόλογος ἀντιμετωπίζει ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ τὰ κείμενα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς (καὶ γενικότερα πνευματικῆς) παραγωγῆς. 'Η δευτέρα περίοδος τῆς θητείας του στὴν διεύθυνση τοῦ Institut Français d' Athènes (1945 - 1961), ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ὡς ἡ δημιουργικότερη γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ἡ λαμπρότερη γιὰ τὸ "Ίδρυμα, συνδέεται καὶ μὲ τὴν γενικότερη πολιτισμικὴ συμβολὴ τοῦ Γάλλου νεοελληνιστῆ, ἡ ὁποία ἀνέδειξε τὸ Γαλλικὸ 'Ινστιτούτο σὲ ἀληθινὸ Κέντρο πνευματικῆς ἀκτινοβολίας. 'Εδῶ λ.χ. πρέπει νὰ ἐξαρθοῦν ἰδιαίτερα οἱ ἐπόμενες δραστηριότητες τοῦ Merlier:

1. 'Η καθιέρωση τῆς σειρᾶς "Collection de l' Institut Français d' Athènes", στὴν ὁποία ἐμφανίσθηκαν καὶ ἀξιόλογες ἐκδόσεις πού ἀναφέρονται σὲ θέματα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Εἰδικότερα, στὴν σειρά αὕτῃ δημοσιεύθηκαν ἐκδόσεις πρωτότυπων ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν ἔργων (μερικὲς φορὲς καὶ μὲ δόκιμες γαλλικὲς μεταφράσεις), αὐτοτελεῖς γαλλικὲς μεταφράσεις νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων (Σολωμός, Καζαντζάκης, Σεφέρης κ. ἄ.) καὶ νεοελληνικὲς μεταφράσεις γαλλικῶν ἔργων (Descartes, Montaigne, Rabelais κ. ἄ.), ἐπιστημονικὰ ἔργα πού ἀνάγονται σὲ διάφορους τομεῖς τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς (τῆς φιλολογίας, τῆς ἱστορίας, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τῆς λαογραφίας, τῆς ἱστορίας τῆς νεο-

1. Καὶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση: «Τὰ "Ἑλληνικὰ Διηγήματα" ἦταν ἡ Ἑλλάδα μέσα στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο. Τὰ "Διηγήματα" τοῦ Πέτρου Χάρη εἶναι ἡ ἀνθρώπινα μέσα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ χρόνο» (ὅπου στὴ μεθεπόμενη ὑποσημείωση, σ. 155· πρβλ. 'Απόστολου Σαχίνη, Τετράδια κριτικῆς, «Νέα Ἑστία», τόμ. 101 (1977), σ. 744β).

2. Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ "Études Néo - Helléniques", τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 68 - 69. Στὶς σσ. 73 - 78 τοῦ ἴδιου τόμου γαλλικὴ μετάφραση (ἀπὸ τὸν Merlier) τοῦ διηγήματος τοῦ Πέτρου Χάρη «Φῶτα στὸ πέλαγος» ("Lumières sur la mer"), πού συμπεριλήφθηκε, ὅπως εἶδαμε, καὶ στὸν συλλογικὸ τόμο τῶν 17 διηγημάτων.

3. 'Ο δευτέρος πρόλογος καὶ σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση: Octave Merlier (Μετάφρ. Καίτης Μπαχαρίου), Πέτρος Χάρης ὁ διηγηματογράφος. (Πρόλογος στὴ γαλλικὴ ἐκδοσὴ «Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐγή»), περιοδ. «Πνευματικὴ Κύπρος», Χρονιὰ ΙΕΤ', Ἀριθ. 185 - 187 (Φλεβάρη - Ἀπρίλης 1976) [Ἀφιέρωμα στὸν Πέτρο Χάρη], σσ. 153 - 155.

ελληνικής λογοτεχνίας, της τέχνης: μουσική, ζωγραφική κλπ.)¹. Με τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ Γάλλος φιλέλληνας φρόντισε γιὰ τὴν παράλληλη προβολὴ τῶν ἔργων τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς λογοτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ὀρισμένων κλασικῶν γαλλικῶν κειμένων στὴν Ἑλλάδα.

2. Ἡ σύσταση τοῦ «'Αναλυτικοῦ Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας» (*Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique*, 1946 κέ.), τὸ ὁποῖο μᾶς προσφέρει ἀναλυτικὴ ἀναγραφὴ (μετὰ ἀπὸ κατάταξη σὲ εἶδη καὶ κλάδους) τῶν ἐλληνικῶν αὐτοτελῶν καὶ περιοδικῶν δημοσιευμάτων μετὰ περιλήψεις στὰ γαλλικά². Μετὰ τὸ τέλειο αὐτὸ βιβλιογραφικὸ ὄργανο ὁ Merlier συνετέλεσε στὸ νὰ γίνῃ περισσότερο γνωστὴ στοὺς ξένους ἐπιστημονικοὺς κύκλους ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ τῆς χώρας μας καὶ βοηθήσῃ σημαντικά καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικό³. Τὸ *Bulletin* εξακολουθεῖ νὰ ἐκδίδεται ἕως σήμερα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ διευθυντῆ καὶ ἀρχισυντάκτη του κ. Νεοκλῆ Κουτούζη (ὁ τόμος XXXII, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1976, καλύπτει χρονικὰ τὸ βιβλιογραφικὸ ἔτος 1971).

3. Ἡ ἱδρυση τυπογραφείου στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν, μετὰ τὸ ὁποῖο βοηθήσῃ ἀποφασιστικὰ στὴν θεραπεία τοῦ ἐκδοτικοῦ τομέα τοῦ Ἰδρύματος (ἐκδόσεις τῆς σειρᾶς "Collection de l' Institut Français d' Athènes" κλπ.), πολλαπλασιάζοντας συγχρόνως τὸν ἀριθμὸ καὶ βελτιώνοντας τὴν ποιότητα τῶν ἐκδόσεων.

Μετὰ τὴν θητεία τοῦ Merlier στὴν διεύθυνση τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ κατὰ τὴν ἴδια περίοδο συνδέονται καὶ κάποιες ἄλλες ἐνέργειές του, ποὺ ἐξαίρουν ἐπίσης ἰδιαίτερα τὴν ἀνθρώπινη πλευρά του καὶ τὰ φιλέλληνα του αἰσθήματα. Μεταπελευθερωτικὰ ὁ Merlier συνετέλεσε στὴν ἀνασύνδεση τῶν ἐλληνογαλλικῶν πνευματικῶν σχέσεων καὶ ἔστειλε στὸ ἐξωτερικὸ μετὰ ὑποτροφίες τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἕναν σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐκλεκτῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου, ποὺ γιὰ λόγους πολιτικοὺς δὲν εἶχαν τὴν ἔγκριση καὶ ὑποστήριξη τοῦ ἐπίσημου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ (ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχνες) ἢ παρέμεναν στὸ ἐξωτερικὸ, ἀναπτύσσοντας ἀξιόλογη δράση, ἢ ἐπιστρέφοντας ἔβρισκαν στέγη στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο⁴.

1. Πρβλ. Μ. Β. Σακελλαρίου, δ. π., σ. 1091 καὶ Δημ. Λουκάτου, [Ἐπικήδειος λόγος στὸν Octave Merlier], αὐτόθι, σ. 1093.

2. Πρβλ. Μ. Β. Σακελλαρίου, δ. π.

3. Πρβλ. Δημ. Λουκάτου, δ. π.

4. Πρβλ. Μ. Β. Σακελλαρίου, δ. π., σσ. 1090 - 1091 (δπου καὶ ὀνόματα) καὶ Δημ. Λουκάτου, δ. π.

Ἐξάλλου, στὸν φιλελληνισμό τοῦ Merlier προσγράφεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι συμπαραστάθηκε στὸ ἔργο τῆς ἐμπνευσμένης συντρόφου του, μουσικολόγου κ. Μέλπως Λογοθέτη - Merlier, ἐνισχύοντας ἠθικά καὶ οἰκονομικά (μὲ χρήματα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου ἢ μὲ χρήματα ποῦ ἐξοικονομοῦσε ἀπὸ τὴν Γαλλία) τὰ δύο Ἰδρύματα ποῦ εἶχε δημιουργήσει ἡ Ἰδια, δηλαδή τὸ «Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο» (1930 κέ.) καὶ τὸ «Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν» (1931 κέ.). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀντιμετωπίζονταν ἀνετώτερα τὰ προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦσαν τὰ Ἰδρύματα αὐτά, στὴν προσπάθειά τους νὰ καταγραφῇ ὁλόκληρος ὁ ζωντανὸς προφορικὸς πλοῦτος καὶ νὰ περισωθοῦν τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα ποῦ κινδύνευαν νὰ χαθοῦν. (Ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτὰ πολλὰ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο)¹.

Στὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τοῦ Merlier γιὰ τὰ μνημεῖα τοῦ λαϊκοῦ μας λόγου ὀφείλονται καὶ δύο ἄλλες μεταφράσεις του. Τὸ 1951 ἐκδίδονται καὶ γαλλικὰ οἱ *Παροιμίες τῶν Φαράσων* τῶν Δ. Λουκοπούλου καὶ Δ. Λουκάτου (ἡ ἐλληνικὴ ἔκδοση εἶχε κυκλοφορήσει τὸν ἴδιο χρόνο)²: Octave Merlier, *Proverbes de Farassa*. Traduits du grec d'après l' édition Loukopoulou - Loukatos. Athènes 1951 (Collection de l' Institut Français d' Athènes). Ἐξάλλου τὸ 1976 ὁ Merlier μεταφράζει στὰ γαλλικὰ τὰ «Σχόλια στὰ παραμῦθια» ποῦ ἔγραψε ὁ Μ. Γ. Μερακλῆς στὸ βιβλίο τῆς Καλλιόπης Μουσαιοῦ - Μπουγιούκου, *Παραμῦθια τοῦ Λιβισιοῦ καὶ τῆς Μάρκρης*, Ἀθήνα 1976 (Ἐκδόσεις Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ)³.

*
* *

Ἀπὸ τὸ 1961 καὶ ὡς τὴν συνταξιοδότησή του (1972) ὁ Merlier ἔζησε στὴν Γαλλία, διδάσκοντας νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία ὡς καθηγητῆς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Aix - Marseille. Ἐκεῖ ἐγκαινιάζεται ἀπὸ τὸν Merlier νέα περίοδος γιὰ τὴν ἐνίσχυση καὶ προώθηση τῶν νεοελληνικῶν φιλολογικῶν σπουδῶν στὴν Γαλλία. Ὁ Γάλλος νεοελληνιστής, πέρα ἀπὸ τὰ αὐτοτελῆ ἔργα ποῦ ἐκδίδει στὴν Ἀθήνα ἢ στὸ Παρίσι κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ (νέα σειρά μεταφρασμένων στὰ γαλλικὰ διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη, 1965. — «Ἀνθολογία ἐλληνικοῦ διηγήματος», 1972, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. παραπάνω), δραστηριοποιεῖται καὶ πρὸς ἄλλες ἀνάλογες κατευ-

1. Πρβλ. Μ. Β. Σακελλαρίου, ὁ. π., σσ. 1090 καὶ 1091 καὶ Δημ. Λουκάτου, ὁ. π.

2. Δ. Λουκοπούλου καὶ Δημ. Σ. Λουκάτου, *Παροιμίες τῶν Φαράσων*, Ἀθήνα 1951 (Ἐκδόσεις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ. Καππαδοκία, ἀριθ. 57).

3. Τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τῶν «Σχολίων» καλύπτει τίς σσ. 251 - 277 καὶ ἡ γαλλικὴ μετάφρασή του τίς σσ. 279 - 309 τοῦ βιβλίου.

θύνσεις και τὸ πανεπιστήμιο ὅπου ἐργάζεται ἐξελίσσεται σέ λαμπρὸ Κέντρο γιὰ τὶς νεοελληνικὲς σπουδές. Διδάσκει, ὑποδεικνύει θέματα γιὰ τὴν σύνθεση διδακτορικῶν διατριβῶν, παρακολουθεῖ τὶς ἐρευνητικὲς προσπάθειες τῶν μαθητῶν του, καθιερώνει τὴν σειρὰ "Choix de textes grecs des Papyrius à nos jours", ὅπου ἐκδίδονται βοηθητικὰ κείμενα γιὰ τὴν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν νέων ἐλληνικῶν, ἰδρύει τὸ 1961 καὶ διευθύνει ὁ ἴδιος τὴν σειρὰ (τῶν ἐκδόσεων "Les Belles Lettres") "Collection Connaissance de la Grèce", ὅπου ἐκδίδονται ἢ προγραμματίζεται νὰ ἐκδοθοῦν ἀξιόλογα κείμενα¹, καὶ τὸ εἰδικὸ γιὰ τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς περιοδικὸ "Études Néo - Helléniques"², τὸ ὁποῖο κυκλοφορεῖ ὡς ὄργανο τοῦ "Centre d' Études Néo - Helléniques de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d' Aix".

*
* *

Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του (1972 - 1976) ὁ Merlier, ὡς ὁμότιμος πᾶ πανεπιστημιακὸς καθηγητῆς, τὰ ἔζησε μὲ τὴν γυναῖκα του στὴν Ἀθήνα. Μολονότι προχωρημένος στὴν ἡλικία, δὲν ἐγκατέλειψε τὶς προσφιλεῖς του μελέτες καὶ ἐρευνες. Στὴν περίοδο αὐτή, ὅπως ἄλλωστε εἶδαμε, συνεχίζει τὴν ἐκδοση τοῦ περιοδικοῦ "Études Néo - Helléniques", συγκεντρώνει τὴν ὕλη τῶν ἐπόμενων τόμων του, ἐκδίδει τὸν τόμο τῶν 17 διηγημάτων τοῦ Πέτρου Χάρη (1976), μεταφράζει στὰ γαλλικὰ τὰ «Σχόλια

1. Σημειῶν ἐδῶ τὴν σχετικὰ πρόσφατη ἐκδοση: Thémis Siapkarakas - Pitsillidès, *Le Pétrarquisme en Chypre. Poèmes d' amour en dialecte chypriote d' après un manuscrit du XVIe siècle. Texte établi et traduit avec le concours de Hubert Pernot. Deuxième édition. Société d' édition Les Belles Lettres - Paris, Athènes 1957.* Τὴν ἐκδοση αὐτὴ προλογίζει ὁ ἴδιος ὁ Merlier (βλ. σ. IX).

2. Ὁ πρῶτος τόμος τῶν «Νεοελληνικῶν Σπουδῶν» (1968) κυκλοφόρησε μὲ τὸν τίτλο "Revue des Études Néo - Helléniques". Ἀπὸ τὸν τόμο II (1969 - 1970) καὶ ὡς τὸν τόμο V (1974 - 1975) τὸ περιοδικὸ κυκλοφορεῖ μὲ τὸν τίτλο "Études Néo - Helléniques". Ἡ ἐπιμέλεια τῆς σύνταξης ὀφειλόταν στὸν ἴδιο τὸν Merlier, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του εἶχε καταρτίσει τὴν ὕλη δύο ἀκόμη τόμων του (τῶν VI καὶ VII). Στὸ περιοδικὸ αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθαρὰ νεοελληνικὲς μελέτες (τοῦ Merlier καὶ τῶν Γάλλων καὶ Ἑλλήνων συνεργατῶν του), δείγματα τῶν ὁποίων δώσαμε στὶς προηγούμενες σελίδες, δημοσιεύθηκαν βιβλιοκρισίαι ἐλληνικῶν βιβλίων ποὺ ἀναφέρονται σὲ νεοελληνικὰ θέματα (βλ. λ.χ. τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 80 - 111 καὶ τόμ. IV (1973), σσ. 131 - 179), νεκρολογίαι γιὰ νεοελληνες λογοτέχνες (βλ. λ.χ. τόμ. V (1974 - 1975), σσ. 7 - 20, ὅπου νεκρολογοῦνται ἡ Ναταλία Μελά, ὁ Ἡλίας Βενέζης, ὁ Κωστῆς Μπασιτῆς, ὁ Μάρκος Αὐγέρης κ. ἄ.) καὶ γιὰ Ἑλλήνες καὶ ξένους νεοελληνιστὲς (βλ. λ.χ. τόμ. I (1968), σ. 3 γιὰ τὸν Fernand Duisit (1895 - 1968), τόμ. II (1969 - 1970), σσ. 7 - 9 γιὰ τὸν André Mirambel (1900 - 1970) [τὸ ἴδιο κείμενο καὶ ἐλληνικὰ στὸ «Βῆμα» τῆς 24. 6. 1970, σσ. 1 - 2] καὶ σσ. 13 - 20 γιὰ τὴν Πολύμνια Λάσκαρι: στὶς σσ. 21 - 22 δημοσιεύονται ἀποσπάσματα ἐπιστολῆς τῆς Μέλπως Merlier πρὸς τὴν Πολύμνια Λάσκαρι (1884/1886 - 1970), καὶ τόμ. III (1971 - 1972), σσ. 15 - 18 γιὰ τὴν Σοφία Ἀντωνιάδου (1895 - 1972)).

στὰ παραμύθια τοῦ Λιβισιοῦ καὶ τῆς Μάρκρης», ἀγωνίζεται νὰ περατώσῃ τὶς ἐργασίες του γιὰ τὸν Σολωμὸ (*Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυθος*, ἐπιστολὲς κλπ.) καὶ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Σικελιανοῦ, ποὺ ἀκόμῃ ἐκκρεμοῦσαν, καὶ παράλληλα ἐργάζεται γιὰ τὸ «Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν»¹. Λίγο πρὶν πεθάνῃ, ὁ Γάλλος σοφὸς ἔδειχνε μιὰν ἀσυνήθιστη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα. Τύπωνε σὲ τρία συγχρόνως τυπογραφεῖα! Ἴσως προαισθανόταν τὸ τέλος...

Συνοψίζοντας τὰ παραπάνω παρατηροῦμε ὅτι ἡ παρουσία γιὰ πολλὰ χρόνια τοῦ Octave Merlier στὴν διεύθυνση τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Ἀθηνῶν στάθηκε ἐξαιρετικὰ ἐποικοδομητικὴ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ καὶ τὸ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ γενικὰ καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴ μελέτη, προβολὴ καὶ διάδοση στὸ ἐξωτερικὸ τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Καὶ τὸ πολύμοχθο ἐκδοτικὸ ἔργο του ἀποτελεῖ σοβαρότατο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Ὁ Merlier συγκέντρωνε ὅλες τὶς θετικὲς προϋποθέσεις ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε ἀπαραίτητες ὄχι μόνο γιὰ ἓναν ξένο δόκιμο μεταφραστὴ καὶ μελετητὴ μεμονωμένων θεμάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ γιὰ ἓναν ὁλοκληρωμένο ἐπιστήμονα νεοελληνιστῇ: ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πλήρη αἴσθηση τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, τὸν χαρακτήριζε ἡ συστηματικὴ καὶ ἐκτεταμένη σπουδὴ τῶν κειμένων τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας συνοδευμένη ἀπὸ κριτικὴν ὀξυδέρκεια, ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴν ἐλληνικὴ γραμματεία καὶ γλωσσικὴ παράδοση στὴν συνολικὴ τους ἱστορικὴ ἐξέλιξη, ἡ αἰσθητικὴ παιδεία καὶ ἡ γνώση τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λογοτεχνιῶν καί, φυσικά, ἡ ἐπιστημονικὴ συνείδηση καὶ ἡ μεθοδολογικὴ ὠριμότητα. "Ἄν σ' αὐτὲς τὶς ἱκανότητες προσθέσουμε τὸ κοινὸ καὶ συνεκτικὸ τους στοιχεῖο, ποὺ ἦταν τὸ γόνημο πάθος του γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀναγνώριση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ γενικὰ τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας τοῦ νεώτερου ἐλληνισμοῦ, ἔχουμε τὸν τύπο μιᾶς μοναδικὰ ὑπεύθυνης καὶ πολὺτιμης προσωπικότητας.

Οἱ σύγχρονοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς χώρας, τὰ ἀνότατα πνευματικὰ Ἰδρύματα καὶ ἡ πολιτικὴ ἡγεσία, ἀναγνώρισαν τὸν φιλελληνισμό, τὴν ἀνθρωπιὰ καὶ τὶς πολλαπλὲς του ὑπηρεσίες καὶ ἐτίμησαν τὸν ἐπιστήμονα καὶ τὸν ἄνθρωπο Merlier. Συγκεκριμένα, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1949, μὲ τὴν συμπλήρωση μιᾶς ὁλόκληρης εἰκοσιπενταετίας ἀπὸ τὴν ἀφίξή του στὴν Ἑλλάδα, Ἕλληνες φίλοι του καὶ Γάλλοι συνεργάτες του στὸ Ἰνστιτούτο ἀποφάσισαν νὰ τιμήσουν τὸν Merlier καὶ τὴν γυναῖκα του συγκεν-

1. Τὸ 1974 ὁ Merlier ὀργανώνει στὴν Ἀθήνα μιὰ Ἐκθεση τοῦ ἔργου τοῦ Κέντρου αὐτοῦ, τῆς ὁποίας συντάσσει ὁ ἴδιος τὸν ὀγκώδη κατάλογο (βλ. Μ. Β. Σακελλαρίου, ὁ. π., σ. 1092).

τρώνοντας σέ ειδικό τόμο τις συνεργασίες τους. Τελικά, από τις εκδόσεις του Institut Français d' Athènes κυκλοφόρησαν τρεις ογκώδεις τόμοι (1956 - 1957) «'Αναλέκτων» ("Mélanges Octave et Melpo Merlier")¹, στους οποίους συγκεντρώθηκαν 73 μελετήματα! Εξάλλου, ή 'Ακαδημία 'Αθηνών, αναγνωρίζοντας την προσφορά του Merlier στην ελληνική επιστήμη, τον έκαμε άντεπιστέλλον μέλος της (1964). Τέλος, ή επίσημη 'Ελλάδα με τους πολιτικούς και πνευματικούς εκπροσώπους της παραβρέθηκε στην κηδεία του (25. 7. 1976) και συνόδευσε τον θερμό φιλέλληνα στην τελευταία του κατοικία. Σημειώνω ακόμη ότι ή Φιλοσοφική Σχολή του πανεπιστημίου 'Αθηνών εξέδωσε ψήφισμα που δημοσιεύθηκε στις αθηναϊκές εφημερίδες της 29. 7. 1976, ενώ το Γαλλικό 'Ινστιτούτο απέτισε φόρο τιμής και αγάπης στη μνήμη του Merlier, οργανώνοντας ειδική εκδήλωση το βράδυ της 22. 10. 1976.

'Από την επισκόπηση του έργου του Merlier προκύπτει και μιá διαπίστωση που διαγράφει την προοπτική ενός χρέους. Οί ήδη πολύ αξιόλογες κριτικές και ειδικότερα φιλολογικές εργασίες του μās βεβαιώνουν ότι θά μπορούσε νά πολλαπλασιάση και νά αξιοποιήση στον μέγιστο βαθμό αυτήν την άμεσώτερα «προσωπική» συγγραφική συμβολή, αν περιοριζόταν ή άπλως αν επέμενε περισσότερο στην κατεύθυνση της άπερίσπαστης μελέτης και σύνθεσης και αφιέρωνε λιγότερον χρόνο και μόχθο στο μεταφραστικό έργο και τις άλλες δραστηριότητες. 'Αλλά ό ίδιος αξιολόγησε τá πράγματα διαφορετικά, και με γενναία αυτοπαράτηση έδωσε την προτεραιότητα σέ φροντίδες που έξυπηρετούν ίσως πιό πρακτικά και άμεσα τόν άναγνώστη, τόν 'Ελληνα και ξένο νεοελληνιστή, την πολιτισμική διεργασία γενικά. Και σέ τελευταία άνάλυση, μέσα στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο της διακονίας αποκτούν οργανικότερη θέση τá μελετήματά του και ύπογραμμίζεται πληρέστερα ή σημασία τους. 'Υπολείπεται τó αυτονόητο: μικρό άντιχάρισμα της ελληνικής λογισύνης θά ήταν τώρα ή μέριμνα (έπειτα από τις τόσες «άντίστροφες» μέριμνες του ίδιου) νά συγκεντρωθούν σέ αυτότελείς τόμους οί εργασίες αυτές, που συνθέτουν και την άρτια φιλολογική προσωπικότητα του Octave Merlier².

1. 'Ο πλήρης τίτλος είναι ό εξής: *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier à l' occasion du 25e anniversaire de leur arrivée en Grèce. Tome I - III, Athènes 1956 - 1957* (Collection de l' Institut Français d' Athènes, 92 - 94).

2. 'Εννοείται ότι μιá τέτοια συγκέντρωση θά πρέπει νά περιλάβη και τá άρθρα του, τις εισαγωγές του στους διάφορους τόμους κλπ.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique. Tome VI (1945 - 1946) - XXXII (1971). Athènes 1946 - 1976. (Collection de l' Institut Français d' Athènes).

Λίνου Πολίτη, Νεοελληνική Βιβλιογραφία (1950 - 1951), «Έλληνικά», τόμ. 13 (1954), σσ. 397 - 491 και τόμ. 14 (1955), σσ. 245 - 284.

Donald C. Swanson, *Modern Greek Studies in the West. A Critical Bibliography of Studies on Modern Greek Linguistics, Philology, and Folklore, in Languages other than Greek*. The New York Public Library, New York 1960.

Γ. Θ. Ζώρα - Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Τεύχη Α' - Ζ' (1959 - 1965). 'Αθήναι 1960 - 1967.

Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Βιβλιογραφία Νεοελληνικῆς Φιλολογίας (τῶν ἐτῶν 1966 - 1973). [6 τεύχη]. 'Αθήναι 1965 - 1977. [Συνεχίζει τὸ προηγούμενο].

C. Th. Dimaras - C. Coumarianou - L. Droulia, *Modern Greek Culture. A Selected bibliography (in English, French, German, Italian)*. Athens 1974 [Neo - Hellenic Research Centre of the National Hellenic Research Foundation]. 'Υπάρχει καὶ γαλλικὴ ἔκδοση: Athènes 1966.

Quinze ans de bibliographie historique en Grèce (1950 - 1964) avec une annexe pour 1965. [Επιμέλεια ἐκδόσεως: 'Εμμ. Ν. Φραγκίσκος]. Deuxième tirage. Athènes 1966 [Centre de Recherche Néo - Hellénique de la Fondation Royale de la Recherche Scientifique].

Cinq ans de bibliographie historique en Grèce (1965 - 1969) avec un supplément pour les années 1950 - 1964. [Επιμέλεια ἐκδόσεως: Ρωξάνη 'Αργυροπούλου]. Deuxième tirage. Athènes 1970 [Centre de Recherche Néo - Hellénique de la Fondation Royale de la Recherche Scientifique].

Quatre ans de bibliographie historique en Grèce (1970 - 1973) avec un supplément pour les années 1965 - 1969. Athènes 1974 [Centre de Recherches Néo - Helléniques de la Fondation Nationale de la Recherche Scientifique, 15].

'Ελληνική Βιβλιογραφία (1972, 1973, 1976 Α). [Τόμοι 1 - 3]. 'Επιμέλεια: Βιβλιογραφικὴ 'Εταιρεία 'Ελλάδος. 'Αθήναι 1975 - 1977.

Κυρ. Ντελόπουλος, 'Ελληνικά βιβλία (1975 καὶ 1976). Συμβολὴ στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. [Τόμ. 1 - 2]. 'Αθήναι 1976 - 1977.

«Νέα 'Εστία», τόμ. 100 (1976), σσ. 1088 - 1093, ὅπου καταχωρίζονται: τὸ γενικότερο ἄρθρο τοῦ Μ. Β. Σακελλαρίου γιὰ τὸν Octave Merlier καὶ οἱ ἐπικῆδαιοι λόγοι τοῦ Γεωργίου Μαύρου καὶ τοῦ Δημ. Λουκάτου.